

Η Μεταφορά

Σχέδιο Μαθήματος

Ηλικίες: **Μαθητές Λυκείου**

- [Σκεπτικό](#)
- [Ιστορικό Πλαίσιο](#)
- [Οι πηγές](#)
- [Στόχοι:](#)
- [Το μάθημα](#)

ΣΚΕΠΤΙΚΟ

Μια από τις πιο συχνές ερωτήσεις για το Ολοκαύτωμα είναι η εξής: «Πώς ήταν δυνατόν τέτοιες πράξεις να διαπράττονται από ανθρώπους;»

Για να προσεγγίσει κανείς αυτή την ερώτηση είναι απαραίτητο να λάβει υπόψη ορισμένα πράγματα:

1. **Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι ακόμη και οι δολοφόνοι ήταν άνθρωποι που έκαναν μια ανθρώπινη επιλογή, και ότι η δολοφονία έξι εκατομμυρίων Εβραίων καθώς και εκατομμυρίων άλλων θυμάτων οφείλεται σε ανθρωπογενείς παράγοντες.** Αναγνωρίζοντας το ότι οι δράστες δεν ήταν παρά κοινοί άνθρωποι, οδηγούμαστε σε ένα διττό αποτέλεσμα:
Α. Τους αποδίδουμε την πλήρη ευθύνη για τις πράξεις τους. Η συνειδητοποίηση ότι οι δράστες ήταν οι μοναδικοί υπεύθυνοι για τις πράξεις τους και τις συνέπειες αυτών των πράξεων, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εξέταση ενός από τα μείζονα εκπαιδευτικά διδάγματα που μπορούμε να αποκομίσουμε από το Ολοκαύτωμα, τη σημασία δηλαδή της ατομικής ευθύνης.
Β. Μας υποχρεώνει, ως μέλη της κοινωνίας, να διδαχθούμε τόσο για τις πράξεις των δραστών όσο και από αυτές. Πρέπει ωστόσο να προσθέσουμε εδώ μια σημαντική προειδοποίηση: η κατανόηση ορισμένων από τις διαδικασίες οι οποίες οδήγησαν τους δράστες σε συγκεκριμένες πράξεις και επιλογές, δε σημαίνει ότι οι επιλογές αυτές είναι αποδεκτές. Αντιθέτως, η ηθική υποχρέωση που έχουμε όλοι να απορρίπτουμε τέτοιες συμπεριφορές και να επαναστατούμε εναντίον τους, είναι ο λόγος για τον οποίο έχουμε την ιστορική ευθύνη να κατανοήσουμε το πώς οδηγηθήκαμε στο Ολοκαύτωμα.
2. **Είναι σημαντικό να συλλάβουμε την ανθρώπινη διάσταση αυτής της μαζικής δολοφονίας.** Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι τα θύματα δεν ήταν απρόσωπα όντα, αλλά άνθρωποι με αξιοπρέπεια, μια ιδιότητα που οι δράστες προσπάθησαν να τους αφαιρέσουν. Η αποκλειστική διδασκαλία των απόψεων και των σκέψεων των δραστών εμπεριέχει έναν εγγενή κίνδυνο: η εικόνα των θυμάτων μπορεί να χαθεί, έστω και αν δεν υπάρχει τέτοια πρόθεση. Είναι απαραίτητο να ακουστεί και να γίνει κατανοητή και η άποψη των θυμάτων, έτσι ώστε το ακροατήριο να αποκτήσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της σημασίας που είχαν οι πράξεις των δραστών.
3. **Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι η ιστορία του Ολοκαυτώματος περιέχει τόσο παγκόσμια και διαχρονικά στοιχεία όσο και άλλα, τα οποία αποτελούν μοναδικά**

χαρακτηριστικά αυτού του ιστορικού γεγονότος. Για να αντλήσουμε ηθικά διδάγματα είναι απαραίτητο να αναζητούμε τα διαχρονικά χαρακτηριστικά ενός γεγονότος. Ωστόσο, μια τέτοια αναζήτηση έχει νόημα μόνο όταν βασίζεται σε μια κατανόηση της ιστορικής πραγματικότητας. Σε αυτό το σχέδιο μαθήματος παρέχουμε μια πολύ συνοπτική ιστορική επισκόπηση. Είναι υποχρέωση του δασκάλου να παράσχει στους μαθητές του επαρκή ιστορικά στοιχεία για τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται αυτό το μάθημα. Συνιστούμε μια σύντομη αναφορά στις αντισημιτικές πολιτικές των Ναζί κατά τα έτη 1933-1945, έτσι ώστε το μάθημα να ενταχθεί στο χρονικό πλαίσιο της απόφασης για τη συστηματική εξολόθρευση όλων των Εβραίων.

Ιστορικό Πλαίσιο

Ο αντισημιτισμός αποτελούσε βασικό συστατικό της Ναζιστικής ιδεολογίας. Οι Εβραίοι θεωρούνταν υπάνθρωποι, παράσιτα που απομυζούν το αίμα κάθε κοινωνίας στην οποία ζουν και οι οποίοι τελικά θα επιφέρουν την καταστροφή του κόσμου. Επομένως, ο μοναδικός τρόπος για να σωθεί η ανθρωπότητα ήταν η εξόντωσή τους.

Ωστόσο, η αντιεβραϊκή πολιτική την οποία εφάρμοσαν οι Ναζί διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε με την πάροδο του χρόνου. Τα πρώτα μέτρα τέθηκαν σε ισχύ αμέσως μόλις οι Ναζί κατέλαβαν την εξουσία στη Γερμανία και κλιμακώθηκαν σταδιακά. Αργότερα εφαρμόστηκαν σε όλες τις περιοχές τις οποίες κατέλαβαν οι Ναζί.

Τον Ιούνιο του 1941 η Γερμανία κήρυξε τον πόλεμο στη Σοβιετική Ένωση, κάτι που παρουσιάστηκε ως μάχη κατά του Μπολσεβικισμού, τον οποίο θεωρητικά διέδιδαν οι Εβραίοι. Ίσως αυτός ήταν ένας από τους λόγους που η επίθεση κατά της Σοβιετικής Ένωσης συνοδεύτηκε και από την έναρξη μιας νέας και δεινότερης φάσης της αντιεβραϊκής πολιτικής, τη συστηματική εξόντωση των Εβραίων. Αρχικά οι δολοφονίες διαπράττονταν από τα τέσσερα «Τάγματα Εξόντωσης», που ήταν ουσιαστικά μονάδες της Ασφάλειας που διατάχθηκαν να ακολουθήσουν το στρατό. Βοηθούμενα από μονάδες εφέδρων της Γερμανικής Αστυνομίας, μονάδες του Γερμανικού στρατού και μέλη του τοπικού πληθυσμού, τα Τάγματα Εξόντωσης συγκέντρωναν Εβραίους και Κομμουνιστές, τους οδηγούσαν στα περίχωρα των πόλεων ή των χωριών και τους εκτελούσαν. Περίπου το 90% των θυμάτων αυτών των εκτελέσεων ήταν Εβραίοι άμαχοι. Εξολοθρεύτηκαν ολόκληρες κοινότητες, χωρίς να εξαιρεθούν οι γυναίκες και τα παιδιά.

Με την πάροδο του χρόνου, οι πολιτικές και οι πρακτικές εξόντωσης αναπτύχθηκαν, ενώ οι δολοφονίες εξαπλώθηκαν στην Πολωνία και την υπόλοιπη Ευρώπη. Ακόμη και τότε όμως, οι διαδικασίες θανάτου λάμβαναν χώρα αποκλειστικά σε εδάφη της Ανατολικής Ευρώπης. Οι Εβραίοι από όλη την Ευρώπη έπρεπε να μεταφέρονται σε ειδικές τοποθεσίες εξόντωσης στα ανατολικά, όπου οι περισσότεροι δολοφονούνταν λίγες ώρες μετά την άφιξή τους. Απαιτήθηκε η δημιουργία ενός τεράστιου μεταφορικού δικτύου για να γίνουν δυνατές αυτές οι απελάσεις. Το σιδηροδρομικό δίκτυο έπαιξε έναν σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή της «Τελικής Λύσης». Η οργάνωση και ο συντονισμός των μεταφορών ήταν ένα περίπλοκο ζήτημα, ιδιαίτερα για μία χώρα που βρισκόταν σε κατάσταση πολέμου. Η ολοένα και επιδεινούμενη έλλειψη αγαθών και η προτεραιότητα που δινόταν στις στρατιωτικές μεταφορές είχαν ως αποτέλεσμα να

γίνεται όλο και δυσκολότερη η ανεύρεση συρμών για την απέλαση των Εβραίων. Απαιτήθηκε η στενή συνεργασία όλων των αρμόδιων υπηρεσιών - των Ες-Ες, των μη στρατευμένων υπαλλήλων των Γερμανικών Σιδηροδρόμων, του Υπουργείου Μεταφορών, και σε κάποιες περιπτώσεις και του Υπουργείου Εξωτερικών - για να ξεπεραστούν οι δυσκολίες και να γίνει η μεταφορά των εκτοπιζόμενων τόσο αποτελεσματική, ώστε να καταστεί δυνατό να αποσταλούν στα στρατόπεδα θανάτου εκατομμύρια Εβραίων.

Απελάσεις από τη Γερμανία

Οι Εβραίοι της Γερμανίας ήταν από τους πρώτους που άρχισαν να απελαύνονται από την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη προς τα Ανατολικά. Ήδη από το 1940, πριν αρχίσουν οι μαζικές δολοφονίες, μικρές ομάδες Γερμανών Εβραίων εκτοπίζονταν με προορισμό την Ανατολική Ευρώπη. Οι συστηματικές μαζικές απελάσεις ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 1941 και είχαν ως τελικό αποτέλεσμα την εξολόθρευση του Εβραϊσμού της Γερμανίας. Οι Γερμανοί Εβραίοι αποστέλλονταν κυρίως στα γκέτο του Λοτζ και της Βαρσοβίας στην Πολωνία και στα αντίστοιχα της Ρίγας, του Κόβνο και του Μινσκ στη Σοβιετική Ένωση. Στις περιοχές αυτές διαπράττονταν ήδη μαζικές δολοφονίες. Πολλοί από τους Γερμανοεβραίους που εκτοπίζονταν στις περιοχές αυτές δολοφονούνταν αμέσως μόλις έφταναν εκεί, ενώ άλλοι πέθαιναν στα γκέτο από την πείνα και τις ασθένειες. Οι υπόλοιποι θανατώνονταν σε παραπλήσιες τοποθεσίες ή, αργότερα, στα στρατόπεδα θανάτου της Πολωνίας. Τα έτη 1942 και 1943, δεκάδες χιλιάδες Γερμανοί Εβραίοι απελάθηκαν με κατεύθυνση τα στρατόπεδα εξόντωσης, κυρίως το Άουσβιτς.

Οι πηγές

Όλες οι μεταφορές Εβραίων συνοδεύονταν από ένα απόσπασμα φρουρών που προέρχονταν συνήθως από της τάξεις της αστυνομίας. Κατά τις απελάσεις από τη Γερμανία, η φρουρά περιλάμβανε κατά κανόνα 15 άνδρες και έναν αξιωματικό. Τα καθήκοντά τους ξεκινούσαν αμέσως μετά τη φόρτωση των ανθρώπων στο τραίνο και τελείωναν με την παράδοση των μεταφερόμενων στον υπεύθυνο του σημείου άφιξης. Ο Πάουλ Σάλιτερ (Paul Salitter) ήταν ένας από τους αξιωματικούς αυτούς. Ήταν επικεφαλής του αποσπάσματος που συνόδευε 1007 άτομα που εκτοπίστηκαν από το Ντύσσελντορφ της Γερμανίας με προορισμό τη Ρίγα^[1] της Λετονίας στις 11 Δεκεμβρίου 1941. Οι Εβραίοι συγκεντρώθηκαν στην αυλή ενός σφαγείου στο Ντύσσελντορφ και από εκεί συνοδεύτηκαν ως το σταθμό όπου φορτώθηκαν στο τραίνο που τους πήγε στη Ρίγα. Εφόσον αυτές οι απελάσεις προς τη Ρίγα ήταν από τις πρώτες που έγιναν όταν άρχισε να εφαρμόζεται το σύστημα μεταφορών, ήταν σημαντικό τα λάθη να αποτελέσουν αφορμή για βελτιώσεις. Για το λόγο αυτό, ο Σάλιτερ παρέδωσε στους ανώτερους του μια λεπτομερή αναφορά του όλου ταξιδιού με προτάσεις βελτίωσης. Η αναφορά αυτή χρησιμεύει ως βάση για τη συζήτηση του μαθήματος αυτού, σε αντιπαράθεση με την παράλληλη μαρτυρία της Χίλντε Σέρμαν (Hilde Sherman), μιας νέας Εβραίας που εκτοπίστηκε με το σύζυγο της και την οικογένειά του με το τραίνο που συνόδευε ο Σάλιτερ^[2]. Μέσα από τις πηγές που παρατίθενται στο μάθημα αυτό, οι μαθητές θα εξετάσουν τους διαφορετικούς ανθρώπους που συμμετείχαν - σε διάφορα επίπεδα και σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας - στην οργάνωση και τη διεξαγωγή των μεταφορών με τις οποίες οι Εβραίοι

εκτοπίζονταν στην Ανατολική Ευρώπη. Στους ανθρώπους αυτούς περιλαμβάνονταν σιδηροδρομικοί υπάλληλοι, χωρίς τους οποίους καμία μεταφορά δε θα ήταν δυνατή, αστυνομικοί που συνόδευαν και φρουρούσαν τους μεταφερόμενους και αξιωματικοί των Ες-Ες, που σχεδίαζαν και συντόνιζαν τις απελάσεις. Μια άλλη μεγάλη ομάδα ήταν οι άνθρωποι που παρακολουθούσαν τα τρέινα να περνούν - οι αμέτοχοι θεατές - που υπήρξαν μάρτυρες της μεταχείρισης των Εβραίων.

Στόχοι:

- Οι μαθητές θα αναλύσουν την αναφορά του Σάλιτερ. Εξετάζοντας την επιλογή περιεχομένου και τη χρήση της γλώσσας, θα προσπαθήσουν να εντοπίσουν τα κίνητρά του, τη στάση του απέναντι σε ανθρώπους και πράξεις, το ρόλο του στο μηχανισμό εξόντωσης κτλ.
Παρακαλώ προσέξτε ότι, αν και ένα μεγάλο μέρος του μαθήματος είναι αφιερωμένο στον Πάουλ Σάλιτερ, ο στόχος δεν είναι να εστιάσουμε στον ίδιο ως άτομο, αλλά να τον δούμε ως ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα συμπεριφοράς, από το οποίο μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για το όλο σύστημα, καθώς και για τα κίνητρα και τις επιλογές διαφόρων ατόμων που συμμετείχαν σε αυτόν το φονικό μηχανισμό.
- Ο μαθητής θα αναλύσει και θα μάθει τους διαφορετικούς ρόλους, τα ποικίλα κίνητρα και τρόπους συμπεριφοράς των διαφόρων ατόμων που εμπλέκονταν στην επιχείρηση καθώς και όσων υπήρξαν μάρτυρές της.
- Ο μαθητής θα πληροφορηθεί για τη συμμετοχή διαφόρων υπηρεσιών στο πολύπλοκο έργο του συντονισμού της διαδικασίας μεταφοράς. Κάποιες από τις υπηρεσίες αυτές, όπως τα Ες-Ες, είχαν δημιουργηθεί από το ολοκληρωτικό καθεστώς, ενώ άλλες, όπως η σιδηροδρομική εταιρεία, βρίσκονται σε κάθε σύγχρονο κράτος.
- Οι μαθητές θα συζητήσουν για την ευθύνη κάθε ατόμου σε μια ολοκληρωτική κοινωνία, καθώς και για το ρόλο που έχει η ιδεολογία σε αντιπαράθεση με τη δυναμική των γραφειοκρατικών διαδικασιών.
- Οι μαθητές θα συζητήσουν κατά πόσο τα ζητήματα αυτά είναι επίκαιρα σήμερα. Τα γεγονότα που εξετάζονται στο μάθημα αυτό συνέβησαν σε ορισμένο χώρο και χρόνο. Αυτή η συντονισμένη μεταφορά θυμάτων από διάφορες χώρες σε συγκεκριμένα κέντρα εξόντωσης δεν έχει ξανασυμβεί. Ωστόσο, ακόμα και αυτά τα μοναδικά και ανεπανάληπτα συμβάντα έχουν προεκτάσεις που μας αφορούν όλους, λόγω του ότι διαπράχθηκαν από ανθρώπους με θύματα συνανθρώπους τους, και γι αυτό πρέπει να γίνει κατανοητό ότι μας αφορούν άμεσα.

Το μάθημα

Ξεκινήστε με ανάγνωση των [πηγών](#).

Καθώς διαβάζετε, μπορείτε να ζητήσετε από τους μαθητές σας:

1. Να καταρτίσουν μια λίστα με όλους τους ανθρώπους που αναφέρονται στα έγγραφα και συμμετείχαν στην απέλαση.
2. Να σημειώσουν τις σημαντικές διαφορές όσον αφορά το περιεχόμενο και τη γλώσσα μεταξύ της αναφοράς του Σάλιτερ και της μαρτυρίας της Χίλντε Σέρμαν.

Ερωτήσεις και θέματα για συζήτηση:

Σάλιτερ

1. Είναι δολοφόνος ο Σάλιτερ;

Θέμα για συζήτηση: Οι μαθητές μπορεί να διστάζουν να δώσουν απάντηση, ή μπορεί να έχουν διαφορετικές απόψεις. Φαίνεται πως η απάντηση δεν είναι και τόσο απλή. Αυτό το γεγονός και μόνο πρέπει να κινήσει την προσοχή μας.

2. Πιστεύετε ότι ο Σάλιτερ θεωρεί τον εαυτό του δολοφόνο;

Θέμα για συζήτηση: Αναλύοντας την αναφορά μπορούμε να καταλάβουμε ότι η απάντηση είναι: μάλλον όχι. Ρωτήστε τους μαθητές σας ποια στοιχεία συνηγορούν σε μια τέτοια απάντηση. (Ενδεχομένως να θελήσετε να αναφερθείτε στα εξής: α) τη διαφορά περιεχομένου μεταξύ της αναφοράς του Σάλιτερ και της μαρτυρίας της Χίλντε Σέρμαν και β) το γεγονός ότι ο Σάλιτερ επέτρεψε στις μητέρες να ξαναβρεθούν με τα παιδιά τους.) Ζητήστε από τους μαθητές σας να σκεφτούν για τη σημασία της εικόνας που είχαν για τον εαυτό τους οι άνθρωποι που συμμετείχαν στο μηχανισμό εξόντωσης.

3. Ο Σάλιτερ δεν αναφέρεται καθόλου στον ξυλοδαρμό για τον οποίο μιλά η Χίλντε Σέρμαν. Όπως η ίδια λέει, τη χτύπησε «ένας υψηλόβαθμος αξιωματικός των Ες-Ες». Αν και φυσικά δε μπορούμε να είμαστε σίγουροι, θα μπορούσε να ήταν και ο ίδιος ο Σάλιτερ. Πώς ερμηνεύετε το γεγονός ότι το συμβάν αυτό δεν αναφέρεται καθόλου στην έκθεση του Σάλιτερ;

Θέματα για συζήτηση: Τα Γερμανικά συμφέροντα επέβαλλαν τη διεξαγωγή της μεταφοράς των Εβραίων με όσο το δυνατόν ομαλότερο τρόπο (ιδιαίτερα από την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη). Για το λόγο αυτό λάμβαναν υπόψη την τοπική κοινή γνώμη. Μια πιθανή ερμηνεία για το ότι ο Σάλιτερ παρέλειψε να αναφέρει μια πράξη βίας είναι το ότι δε θεώρησε το γεγονός άξιο λόγου. Ένα άλλο ενδεχόμενο είναι ότι ίσως ο Σάλιτερ να ήθελε να δημιουργήσει την εντύπωση ότι όλα διεξήχθησαν ομαλά. Συζητήστε με τους μαθητές σας τι μπορούμε να διδαχθούμε από το γεγονός ότι οι Ναζί έδιναν σημασία στην κοινή γνώμη. Συνιστούμε να αναπτύξετε το θέμα της απόδοσης ευθυνών και της υπευθυνότητας, τη διαφορά μεταξύ τους και τη σημασία του να αναλαμβάνει κανείς την ευθύνη όχι μόνο για τις πράξεις τις οποίες ο ίδιος διαπράττει, αλλά και για εκείνες οι οποίες γίνονται στο όνομά του. Μπορείτε να αναφέρετε τα λόγια του Γερμανοεβραίου δοκιμογράφου Κουρτ Τοτσόλσκι (Kurt Tocholsky): «Μια χώρα δεν είναι μόνο αυτά που κάνει, αλλά κι αυτά που ανέχεται.»

4. Ποιοι από τους ακόλουθους χαρακτηρισμούς ταιριάζουν στον Σάλιτερ: αστυνόμος, δολοφόνος, καλός άνθρωπος, άνθρωπος που νοιάζεται για τους συνανθρώπους του, αποτελεσματικός, αντισημίτης ή Ναζί; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

Η ερώτηση αυτή συνοψίζει κάποια από τα θέματα που έχουμε ήδη θίξει. Θέματα για συζήτηση:

α. Συνιστούμε να τονίσετε το γεγονός ότι ο Σάλιτερ μπορεί να χαρακτηριστεί - μεταξύ άλλων - και ως άνθρωπος «καλός», που «νοιάζεται για τους συνανθρώπους του». Κατά πάσα πιθανότητα, ο Σάλιτερ δεν έπαψε ποτέ να συμπεριφέρεται στους περισσότερους ανθρώπους σύμφωνα με τις επιταγές ενός συνόλου βασικών και γενικώς παραδεκτών ηθικών αρχών. Ωστόσο έπαψε να θεωρεί τους Εβραίους ως ανθρώπους, δηλαδή μέλη της ανθρώπινης κοινωνίας, με αποτέλεσμα να μη δεσμεύεται απέναντί τους από τους ηθικούς κανόνες που ένιωθε υποχρεωμένος να τηρεί απέναντι στα λοιπά μέλη της κοινωνίας. Ο Σάλιτερ φροντίζει τους άνδρες υπό τις διαταγές του, του αρέσει να επισκέπτεται αξιοθέατα και θα ήθελε να βρεθεί σπίτι για τα Χριστούγεννα. Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούμε να τον θεωρήσουμε ως ένα «συνηθισμένο άνθρωπο» [\[3\]](#).

β. Η δουλειά του Σάλιτερ δεν είναι να σκοτώνει ανθρώπους. Η δουλειά του είναι να φροντίζει ώστε το τραίνο να μεταβεί από το Ντύσσελντορφ στη Ρίγα. Οι περισσότεροι άνθρωποι που έλαβαν μέρος στο μηχανισμό εξόντωσης, στην πραγματικότητα δε σκότωσαν κανέναν, αλλά με τις πράξεις τους έκαναν δυνατή την πραγματοποίηση των δολοφονιών. Επομένως ο Σάλιτερ, όπως και πολλοί άλλοι που συμμετείχαν στα διάφορα στάδια της διαδικασίας εξόντωσης, δεν αναγκάστηκε να τροποποιήσει την εικόνα που είχε για τον εαυτό του, ούτε να θεωρήσει ποτέ τον εαυτό του ως δολοφόνο. Αυτός είναι ένας από τους παράγοντες που διευκολύνουν τη συμμετοχή «συνηθισμένων ανθρώπων» στις δολοφονίες.

5. Άλλοι άνθρωποι που αναφέρονται από τον Σάλιτερ

6. Αναφερόμενος στη διαφωνία του με το σταθμάρχη, ο Σάλιτερ παραπονιέται ότι ο τελευταίος πρέπει σίγουρα να αγνοεί το τι ακριβώς σημαίνει και τι συνεπάγεται η λέξη Εβραίος. Αναφέρει επίσης ότι έπρεπε να προτρέψει τους φρουρούς να είναι πιο αυστηροί απέναντι στους Εβραίους. Τι μας δείχνει αυτό όσον αφορά τη στάση του Σάλιτερ απέναντι στην αποστολή που εκτελεί; Τι μπορούμε να μάθουμε από τον τρόπο με τον οποίο ο Σάλιτερ χρησιμοποιεί τη λέξη «Εβραίος»; Τι δηλώνει αυτό για τα κίνητρα του σταθμάρχη και των φρουρών; Έχουν όλοι όσοι μετέχουν στο μηχανισμό εξόντωσης τα ίδια κίνητρα; Τι μας διδάσκει αυτό;

Θέματα για συζήτηση: αυτός είναι ένας από τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να δείξουμε το ότι οι δολοφόνοι και οι άλλοι μετέχοντες στο μηχανισμό εξόντωσης ήταν άνθρωποι, και οι πράξεις του καθενός υποκινούνταν από διαφορετικά κίνητρα. Για κάποιους το κίνητρο αυτό ήταν ιδεολογικό, ενώ άλλοι συμμορφώθηκαν με τα όσα έκαναν όλοι γύρω τους. Άλλοι υπάκουσαν σε επικρατούσες αντιλήψεις (όπως για παράδειγμα το ότι ένας άνθρωπος δεν έχει καμία σημασία ως άτομο, αλλά μόνο ως μέλος ενός έθνους, αντιλήψεις που το καθεστώς προωθούσε έντεχνα). Άλλοι τέλος έκαναν ό, τι έκαναν από αδιαφορία ή συνεχίζοντας την καθημερινή τους ρουτίνα ή για άλλους λόγους. Είναι σημαντικό να τονίσετε εδώ ότι, ανεξάρτητα από τα κίνητρα, κάθε πράξη είναι αποτέλεσμα ατομικής επιλογής. Η

άρνηση της συμμετοχής στο μηχανισμό εξόντωσης δεν επέσυρε την ποινή του θανάτου, και υπήρξαν άνθρωποι που αρνήθηκαν να συμμετάσχουν. Αν είναι δυνατόν μιλήστε για τις αντιλήψεις που προωθούσε το Ναζιστικό καθεστώς κατά τη δεκαετία του '30, καθώς αυτές επηρέασαν τη συμπεριφορά των μετέπειτα δραστών.

Ένα άλλο σημαντικό σημείο για το οποίο μπορείτε να μιλήσετε είναι η «απανθρωποποίηση» των Εβραίων, όπως αυτή εκφράζεται από τον τρόπο που ο Σάλιτερ μιλάει για τους «Εβραίους». Σε αυτό το πλαίσιο είναι δυνατόν να αναφερθείτε και σε άλλες λεξιλογικές επιλογές στην αναφορά του Σάλιτερ: Οι Εβραίοι **φορτώθηκαν** στο τρένο, **Εβραίος** ή **Εβραία** (όχι άνδρας ή γυναίκα), οι Εβραίοι ως **παράσιτα** κ.ά. Η γλώσσα αποτελεί μόνο μια από τις όψεις της διαδικασίας «απανθρωποποίησης». Συζητήστε τη σημασία της «απανθρωποποίησης» των Εβραίων κατά τη διάρκεια της πορείας προς το θάνατο, και κατά την ίδια τη διάπραξη των δολοφονιών. Μπορείτε να αναφερθείτε στη συνέντευξη που πήρε η Γίτα Σέρενι (Gitta Sereny) [\[4\]](#) από τον Φραντς Στανγκλ (Franz Stangl), διοικητή του στρατοπέδου θανάτου της Τρεμπλίνκα.

Γκ. Σέρενι: «*Θα μπορούσαμε δηλαδή να συμπεράνουμε ότι τελικά φτάσατε στο σημείο να νιώθετε ότι δεν ήταν ανθρώπινα όντα;*»

Φ. Στανγκλ: «Χρόνια μετά τον πόλεμο, ταξίδεψα κάπου στη Βραζιλία, όταν το τρένο μας σταμάτησε κοντά σε ένα σφαγείο. Ακούγοντας το θόρυβο του τρένου, τα βόδια που ήταν στη μάντρα του σφαγείου πλησίασαν και κοίταζαν το τρένο. Ήταν πολύ κοντά στο παράθυρό μου, στριμωγμένα το ένα δίπλα στο άλλο και με κοίταζαν μέσα από το φράχτη. Σκέφτηκα τότε: “Για κοίτα, αυτό μου θυμίζει την Πολωνία: έτσι μας κοίταζαν οι άνθρωποι, ανυποψίαστοι, πριν ανέβουν στα βαγόνια. Μετά απ’ αυτό δε μπορούσα ν’ αγγίξω κονσέρβα. Αυτά τα μεγάλα μάτια... που με κοίταζαν...”»

Γκ. Σέρενι: «*Δηλαδή δε θεωρούσατε ότι ήταν άνθρωποι;*»

Φ. Στανγκλ: «Φορτίο. Ήταν απλώς φορτίο για μεταφορά. [\[5\]](#)»

7. Ο Σάλιτερ αναφέρει ότι Νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού παρείχαν φροντίδες στους φρουρούς. Στο πλήρες κείμενο της αναφοράς πληροφορεί τους ανωτέρους του ότι πρόσφεραν στους φρουρούς τρόφιμα και ποτά. Πώς ερμηνεύετε το γεγονός ότι γυναίκες, που υπηρετούσαν σε μια φιλανθρωπική οργάνωση με καθήκον τους τη φροντίδα των αδυνάτων, αγνόησαν 1007 άτομα που χρειάζονταν βοήθεια;

Θέματα για συζήτηση: Οι νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού προσφέρουν μια καλή ευκαιρία να αναφερθείτε σε άλλο ένα σημαντικό στοιχείο που θα μας βοηθήσει να απαντήσουμε στην ερώτηση «πώς ήταν δυνατό κάτι τέτοιο». Το στοιχείο αυτό είναι η επικράτηση του Ναζισμού στη Γερμανία κατά τη δεκαετία του 1930, πράγμα που σήμανε τη διάβρωση κάθε τομέα της καθημερινής ζωής από τη Ναζιστική ιδεολογία και τις Ναζιστικές αντιλήψεις. Η διαδικασία αυτή επηρέασε τη στάση της Γερμανικής κοινωνίας απέναντι στους Εβραίους. Το καθεστώς προωθούσε το μίσος ενάντια στους Εβραίους, πράγμα που είχε ως συνέπεια οι Εβραίοι να καταστούν «κοινωνικώς νεκροί» πολύ πριν από την τελική τους εξόντωση.

8. Κάποιος από τους ανθρώπους που αναφέρονται στο κείμενο του Σάλιτερ δεν είναι Γερμανός. Ποιος ήταν ο ρόλος του; Ποια θα μπορούσαν να είναι τα κίνητρό του;

Θέματα για συζήτηση: Είναι σημαντικό να τονίσετε το ότι η ευθύνη για τις δολοφονίες δεν ανήκει αποκλειστικά στους Γερμανούς. Πολλοί άλλοι συνεργάστηκαν μαζί τους, συμμετείχαν ή παρακολούθησαν αμέτοχοι τις δολοφονίες. Και αυτοί οι άνθρωποι είχαν ποικίλα κίνητρα: αντισημιτισμός, απληστία, πολιτικά συμφέροντα, αδιαφορία, φόβος (ως κίνητρο για τη μη αντίδραση).

9. Σκεφτείτε τους ανθρώπους με τους οποίους διασταυρώνεται κάθε ομάδα εκτοπιζόμενων Εβραίων, από την αφετηρία του ταξιδιού τους ως την άφιξη στο σημείο θανάτωσής τους. Μπορείτε να τους χωρίσετε σε κατηγορίες;

Θέματα για συζήτηση: οι βασικές κατηγορίες στις οποίες μπορούμε να κατατάξουμε τους μη-Εβραίους κατά τη διάρκεια του ολοκαυτώματος είναι οι εξής: α) δράστες, β) αμέτοχοι θεατές και γ) σωτήρες. Όταν ωστόσο ζητούμε από τους μαθητές να κατατάξουν τους χαρακτήρες που εμφανίζονται στα κείμενα στις παραπάνω κατηγορίες, διαπιστώνουμε ότι αυτές δεν είναι και τόσο ξεκάθαρες. Ποιοι είναι δολοφόνοι; Δωσίλογοι; Αμέτοχοι θεατές; Είναι δυνατόν να ορίσουμε με απόλυτη σαφήνεια αυτές τις κατηγορίες; Οι ερωτήσεις αυτές είναι καίριας σημασίας όταν προσπαθούμε να βρούμε ποιος είναι ένοχος και ποιος φέρει το βάρος της ευθύνης. Προτείνετε στους μαθητές σας ένα σύστημα κατάταξης αποτελούμενο από ομόκεντρους κύκλους. Στο κέντρο βρίσκεται ο Χίτλερ και άλλοι υπεύθυνοι για τη χάραξη της πολιτικής του καθεστώτος. Ζητήστε τους να τοποθετήσουν τα άλλα πρόσωπα στους υπόλοιπους κύκλους. Πού θα τοποθετούσαν τον Σάλιτερ, τους φρουρούς, το σταθμάρχη, τις νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού; Τον πληθυσμό της υπόλοιπης Ευρώπης; Ρωτήστε τους ποια είναι η διαφορά μεταξύ ενοχής και ευθύνης. Τέλος συζητήστε την ηθική και εκπαιδευτική σημασία αυτού του μοντέλου. Τονίστε το γεγονός ότι αυτό το μοντέλο μας υποχρεώνει να δούμε τους δράστες, τους δωσίλογους, τους αμέτοχους θεατές και τους σωτήρες, όχι ως τέσσερα διαφορετικά είδη όντων, αλλά ως ανθρώπους που έκαναν διαφορετικές επιλογές. Το Ολοκαύτωμα είναι πράξεις ανθρώπων προς ανθρώπους. Ως μέλη του ανθρωπίνου είδους έχουμε την ευθύνη να μάθουμε τι συνέβη στο Ολοκαύτωμα.

10. Εδώ πρέπει να κάνουμε ένα σημαντικό σχόλιο: το μάθημα αυτό δίνει έμφαση στην έννοια της ατομικής επιλογής. Ωστόσο η ζωή είναι πάντα πολύπλοκη, και γι αυτό πρέπει να αποφεύγονται οι απλουστευτικές αναλύσεις που είναι απίθανο να οδηγήσουν σε μια πραγματικά παραγωγική εκπαιδευτική διαδικασία. Τι είναι εκείνο που πραγματικά μπορούμε να αποκομίσουμε από τα γεγονότα αυτά;

Θέματα για συζήτηση: μια βασική έννοια που προκύπτει από τα γεγονότα αυτά είναι εκείνη της ατομικής ευθύνης. Ένα άλλο στοιχείο που έχει άμεση σχέση με την προσπάθειά μας ν'

απαντήσουμε στην ερώτηση «πώς ήταν δυνατό κάτι τέτοιο;» είναι η αποφυγή της ατομικής ευθύνης που χαρακτηρίζει πολλούς από εκείνους που πήραν μέρος στις δολοφονίες ή υπήρξαν μάρτυρές τους. Κατά τη διάρκεια των δικών της Νυρεμβέργης, ο ψυχολόγος Γ. Μ. Γκίλμπερτ (G. M. Gilbert), με ειδικευση στους φυλακισμένους, ρώτησε το διοικητή του Άουσβιτς, Ρούντολφ Χες (Rudolf Hoess) αν, όταν ξεκίνησε τη δουλειά αυτή, αναλογίστηκε τις συνέπειες. Ο Χες απάντησε: «Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε καμία συνέπεια να σκεφτώ. Ποτέ δε σκέφτηκα ότι θα μπορούσα να θεωρηθώ υπεύθυνος. Βλέπετε, στη Γερμανία, θεωρούνταν δεδομένο ότι αν κάτι πήγαινε στραβά, ήταν ευθύνη εκείνου που έδινε τις διαταγές. Γι αυτό και ποτέ δε σκέφτηκα ότι θα ήταν δυνατό κάποτε να θεωρηθώ υπεύθυνος. [\[6\]](#)» Η αίσθηση της ευθύνης που έχει κάποιος όταν επιλέγει να πράξει κάτι ή όχι, αποτελεί κλειδί για την πρόληψη των διώξεων.

Μεθοδολογικές προτάσεις:

- Συνιστούμε να ζητήσετε από κάποιους μαθητές σας να διαβάσουν στην τάξη, για κάθε μέρος του ταξιδιού, τα αντίστοιχα αποσπάσματα από την αναφορά του Σάλιτερ και την κατάσταση της Σέρμαν. Με αυτό τον τρόπο είναι ευκολότερο για τους μαθητές να εντοπίσουν τη διαφορά στην επιλογή των λέξεων.
- Μετά την ανάγνωση συζητήστε τα ερωτήματα, πρώτα σε μικρές ομάδες και κατόπιν σε μια ανοιχτή συζήτηση με τη συμμετοχή όλων των μαθητών.
- Αν ο χρόνος σας το επιτρέπει, συνιστούμε να αρχίσετε το μάθημα με μια συζήτηση για τις μεταβολές στη Γερμανική κοινωνία κατά τα πρώτα χρόνια του Ναζιστικού καθεστώτος και τις νέες ηθικές και κοινωνικές αντιλήψεις που δημιουργήθηκαν.

Μια τελευταία παρατήρηση:

Είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουν οι μαθητές ότι τα ζητήματα που έχουν να κάνουν με αμέτοχους θεατές, δωσίλογους και δράστες δεν αφορούν αποκλειστικά και μόνο τη Γερμανία, αλλά και πολλές άλλες Ευρωπαϊκές χώρες στις οποίες έγιναν διώξεις Εβραίων. Σας προτείνουμε λοιπόν να προσπαθήσετε να φέρετε στην τάξη υλικό από άλλες χώρες καθώς και από τη δική σας. Αυτό το επιπλέον υλικό μπορεί να περιλαμβάνει:

- Μαρτυρίες Εβραίων που μιλούν για την αδιαφορία του τοπικού πληθυσμού για την τύχη των Εβραίων.
- Έγγραφα που μιλούν για τη συμμετοχή των τοπικών αστυνομικών δυνάμεων στη σύλληψη και απέλαση των Εβραίων.
- Πηγές που αναφέρουν τις λεηλασίες των Εβραϊκών περιουσιών.
- Πηγές που παρουσιάζουν διαφορετικά είδη αντιδράσεων από τον τοπικό πληθυσμό, από τις οποίες μπορούμε να διδαχθούμε πολλά για τις έννοιες της ατομικής επιλογής και ευθύνης. Για παράδειγμα, μπορείτε να αναφερθείτε στην περίπτωση των απελάσεων των Εβραίων της Κέρκυρας. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους προς τα στρατόπεδα ήρθαν αντιμέτωποι με διάφορες αντιδράσεις. Άλλοι Έλληνες χαιρόνταν για τη συμφορά τους, ενώ άλλοι τους

αντιμετώπισαν με συμπόνια. Υλικό για το θέμα μπορείτε να βρείτε στο βιβλίο «Οι Εβραίοι της Κέρκυρας και το πέρασμά τους από τη Λευκάδα στο δρόμο για το Άουσβιτς, τον Ιούνιο του 1944» που δημοσιεύτηκε από το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο της Ελλάδας στην Αθήνα το 2001.

[1] Τα Γερμανικά στρατεύματα εισέβαλαν στη Ρίγα την 1η Ιουλίου 1941 και έγιναν δεκτά με χαρά από μεγάλο μέρος του Λετονικού πληθυσμού ως απελευθερωτές από τη Σοβιετική κυριαρχία. Αμέσως μετά άρχισαν μαζικές εκτελέσεις του τοπικού Εβραϊκού πληθυσμού με τη συνεργασία των ντόπιων. Κατά τα τέλη Οκτωβρίου 1941 ιδρύθηκε ένα γκέτο, περιτριγυρισμένο από συρματοπλέγματα, στη μικρή έκταση του οποίου συνωστίζονταν περίπου 30.000 Λετονοί Εβραίοι. Στις 30 Νοεμβρίου 1941 έφθασαν στη Ρίγα οι πρώτοι Εβραίοι από τη Γερμανία, και σύντομα ακολούθησαν άλλα 24 τράινα, μεταφέροντας συνολικά πάνω από 25.000 Εβραίους. Χιλιάδες από αυτούς δολοφονήθηκαν αμέσως μόλις έφθασαν, ενώ άλλοι κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην περιοχή. Περίπου 15.000 περιορίστηκαν σε ένα ξεχωριστό γκέτο που δημιουργήθηκε δίπλα σ' εκείνο που φιλοξενούσε τους Λετονούς Εβραίους. Ως την τελική εξόντωση όλων των Εβραίων των γκέτο της Ρίγας, το Δεκέμβρη του 1943, οι Γερμανοί προέβαιναν ανά τακτά χρονικά διαστήματα σε μαζικές εκτελέσεις Εβραίων και από τα δύο γκέτο, οι οποίες γίνονταν στα γειτονικά δάση Ρουμπούλι.

[2] Ο σύζυγος της Χίλντε Σέρμαν και πολλά άλλα μέλη της οικογένειάς της έχασαν τη ζωή τους στη Ρίγα, μαζί με χιλιάδες άλλους. Έχει καταθέσει 26 ονόματα στην Αίθουσα των Ονομάτων του Γιαντ Βασέμ, όπου συγκεντρώνονται τα ονόματα των Εβραίων που πέθαναν στο Ολοκαύτωμα.

[3] «Συνηθισμένοι άνθρωποι» είναι ένας όρος που καθιερώθηκε στη γλώσσα της Ιστορικής Έρευνας για θέματα που αφορούν δράστες του Ολοκαυτώματος. Αποτέλεσε τον τίτλο ενός βιβλίου που εξέδωσε ο ειδικός για το Ολοκαύτωμα Κρίστοφερ Μπράουνινγκ (Christopher Browning) το 1992. Το βιβλίο περιγράφει τα ευρήματα του Μπράουνινγκ μετά από έρευνά του σε ένα τάγμα εφέδρων της αστυνομίας, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τη δολοφονία πάνω από ογδόντα χιλιάδων Εβραίων. Αναλύοντας τις συνεντεύξεις που πήρε από τους αστυνομικούς, ο Μπράουνινγκ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι δολοφόνοι δεν ήταν παρά «συνηθισμένοι άνθρωποι» όσον αφορούσε τα επαγγελματικά, πνευματικά και ψυχολογικά τους χαρακτηριστικά.

[4] Ουγγρο-αυστριακής καταγωγής Βρετανίδα δημοσιογράφος και βιογράφος, γνωστή για τις συνεντεύξεις της με γνωστούς Ναζί, όπως ο Α. Σπέερ.

[5] Γκίτα Σέρνι, Μέσα σ' εκείνο το σκοτάδι. Από την ευθανασία στις μαζικές δολοφονίες (G. Sereny, Into that Darkness. From Mercy Killing to Mass Murder, Λονδίνο 1974, σελ. 200-201).

[6] Γ. Μ. Γκίλμπερτ, Ημερολόγιο της Νυρεμβέργης, (G. M. Gilbert, Nuremberg Diary, The New American Library, 1947, Νέα Υόρκη, σελ. 230.)

[▲_Top](#)